

Стан дослідження

проблематики ядерного тероризму

I. В. Манжул

кандидат юридичних наук Національної академії
СБ України

У статті аналізується наукова література з проблематики феномену виникнення та проявів тероризму в сучасних умовах, його соціальної бази, загрози, антитерористичної державної політики.

Ключові слова: соціальна база тероризму, ядерний тероризм, міжнародна безпека, загрози ядерного тероризму, заходи протидії ядерному тероризму.

В статье анализируется научная литература по проблематике феномена появления и проявления терроризма в современных условиях, его социальной базы, угрозы, антитеррористической государственной политике.

Ключевые слова: социальная база терроризма, ядерный терроризм, международная безопасность, угрозы ядерного терроризма, средства противодействия ядерному терроризму.

In the article the scientific literature about the phenomenon of the origin and airplays of terrorism in modern conditions is analyzed. Also its social basis, threats, antiterrorist state policy are examined and the necessity of creation of national complex of counteraction measures according to the international one is emphasized.

Keywords: terrorism social basis, nuclear terrorism, international security, nuclear terrorism threats, nuclear terrorism counteraction measures.

Поширення терористичної діяльності в світі зумовило значний інтерес до неї як з боку владних структур, у тому числі, спецслужб, так і з боку наукових інститутів, дослідників. Українськими фахівцями досліджуються такі аспекти тероризму: феномен виникнення та проявів тероризму в сучасних умовах, трансформації його в транснаціональну загрозу, підстави передумов його зародження в Україні, адекватність заходів протидії держави, міжнародно-правове регулювання боротьби з тероризмом у сучасних умовах та інші питання.

Підкреслимо, що глибоке наукове осмислення зазначених питань пов'язане з необхідністю формування та реалізації системи антитерористичної політики держави, забезпечення національної безпеки та суспільної стабільності.

Метою нашої статті є аналіз проблематики тероризму, у тому числі ядерного, на предмет встановлення повноти вивчення, врахування висновків досліджень в законодавчій практиці та рівня їх застосування.

Перш ніж розглядати наукову оцінку терористичної діяльності та тероризму, звернемось до трактування вказаних понять. Наголосимо, що складність, багатогранність, своєрідність цього явища впливає на його визначення, адже за формою він різниться на стадіях свого історичного розвитку. Тому більшість заявлених визначень не відповідає реальним проявам тероризму на практиці. Варто, на наш погляд, взяти за основу тлумачення тероризму як форми «соціально-політичної боротьби недержавних формувань, що полягає у систематичних ідеологічно обґрунтованих, публічних, загальнонебезпечних насильницьких діях або погрозі такими для впливу на все населення чи окремі соціальні групи заради досягнення цілей, що стосуються політики держави»; міжнародної діяльності терористичних організацій як взаємодії «між суб'єктами і співниками тероризму, які не належать

до однієї країни, з приводу забезпечення існування і діяльності терористичної організації» [1, с. 4]. У такому напрямку поняття «міжнародний тероризм» активно вивчають Ю. Решетов, Г. Токаревський, В. Леонов, Д. Левіна, Н. Крилова та ін. Поширеним також є визначення Л. І. Мошкової: тероризм як «протизаконне застосування насильства або ймовірність такої акції стосовно особи або її власності, з метою змусити владу прийняти рішення, яке відповідає вимогам протиправних сил» [2, с.10].

Дослідниками активно розглядаються причини походження сучасного тероризму, його соціальна база та типології. Зокрема, щодо мотивації тероризму В. Ляшенко вказує на кримінальний тероризм, патологічний тероризм, політичний тероризм, ультралівий чи ультраправий, етнічний, релігійний, екологічний, вігілантський тероризм тощо [3, с.17]. Соціальна база тероризму, на думку Л. Мошкової, це найбільш вразливі соціальні верстви: жінки, молодь, безробітні, тому усунути тероризм, вважає дослідниця, можна лише шляхом проведення глибоких та всесторонніх соціально-політичних перетворень. Також вона виділяє дві категорії – терористів-виконавців та терористів-керівників і зазначає: якщо перші стають на шлях терору вимушено, то другі – мають певну владу з більш високим рівнем усвідомлення своєї діяльності. Більшість дослідників тероризм поділяють на соціальний або ідеологічний (має на меті корінну або часткову зміну існуючого ладу), національний (здійснюється за етнічною ознакою), релігійний (пов'язаний із боротьбою послідовників однієї релігії), «світоглядний (як наслідок принципової незгоди з існуючими нормами чи стосунками» [2, с. 20]. На території України, вважає М. Целуйко, загроза виникнення тероризму має як внутрішній, так і зовнішній потенціал, до першого належать складні етнічні, економічні, соціальні, кримінальні умови в Автономній Республіці Крим та інші чинники; до другого – не-

стабільна ситуація в ближньому зарубіжжі та участь України в конфліктах за межами держави [1, с.12].

Проблеми практичної боротьби з проявами тероризму розглядаються дослідниками через призму стану та реалізації державної політики. Основні напрямки державної політики України у вказаній сфері як органічної складової політики національної безпеки визначає В. Ляшенко на основі аналізу наявних та потенційних елементів української системи протидії тероризму. Згаданий автор також обґрунтовує теоретичне положення про причинно-наслідкові зв'язки між соціально-економічним та політичним розвитком українського суспільства і рівнем його терогенності, сутність яких, на його думку, полягає у прямій залежності можливих терористичних проявів від добробуту населення та розвитку громадянського суспільства. В. Ляшенко у своєму дослідженні доводить, що терогенність внутрішньої ситуації в Україні досить висока, але в результаті неадекватної оцінки щодо наявності в країні реальних загроз тероризму, дієвої відповідної державної системи протидії ще не створено. Більшість підсумків цього автора ґрунтується на проведених самостійно соціологічних дослідженнях, які викликають науковий інтерес як важлива його емпірична база [3].

Аналогічний висновок зустрічаємо в кандидатській дисертації М. Целуйко, яка вказує на недостатню скоординованість державних підходів у визначенні антитерористичної політики, її недосконалість та недостатню ефективність антитерористичної політики із забезпечення суспільної стабільності, яка полягає в невідповідності сучасній структурі тероризму, а саме: тенденцій до поступової заміни зв'язків у структурі терористичних організацій зв'язками між окремими угрупованнями [1, с. 4].

Антитерористична діяльність як складова національної безпеки держави розглядається Ю. Марченком. В своїй праці він розглядає генезу, стан і перспективи трансфор-

мації терористичної загрози, аналізує національний та міжнародний досвід у цій сфері, підкреслюючи необхідність надання особливих повноважень державним спецслужбам. Заслуговує на увагу висновок щодо транснаціонального характеру сучасного тероризму, що детермінує налагодження тісніших міжнародних зв'язків між суб'єктами антитерористичної діяльності; запровадження відповідної нормативно-правової бази співробітництва, створення на ній організаційних структур.

Л. Мошкова пропонує ефективні рекомендації щодо можливих напрямів міжнародної взаємодії, до яких би могла приєднатись Україна: проведення спільних оперативних заходів, обмін технологіями та досвідом по застосуванню технічних і бойових засобів протидії тероризму; розробка та вдосконалення законодавчої бази і міжнародно-правових норм по співробітництву в зазначеній сфері; розробка міжнародного правового механізму притягнення до відповідальності та покарання організацій і окремих осіб, звинувачених у терористичній діяльності; визначення системи принципів та понять, єдиних підходів до оцінки подій, пов'язаних з терористичною діяльністю, розробка механізму видачі державою громадян (своїх або іноземних), які перебувають на її території і звинувачуються у здійсненні терактів за її межами, та ін. [2].

Окремою проблематикою наукових розвідок є ядерний тероризм, і значущість його дослідження в сучасних умовах пояснюється його трансформацією у складне соціально-політичне явище, непередбачуваністю, трагічними наслідками. Розгляду загроз ядерного тероризму присвячені праці багатьох авторів, в яких характеризується сутність ядерного тероризму та його загрози [5]; розглядаються проблеми міжнародного співробітництва у сфері протидії ядерному розповсюдженню та ядерному тероризму [6]; у тому числі, співробітництво України – НАТО в зазначеній сфе-

рі [7]; стан ядерної безпеки в окремих країнах [8] та ін.

Визначимось із поняттями «ядерний тероризм», «акт ядерного тероризму» та видами їх загроз. Під ядерним тероризмом Н. Владимірова розуміє діяльність злочинних груп або окремих осіб, направлену на здійснення терористичного акту величезної руйнівної сили із застосуванням ядерних подільних матеріалів або радіологічних компонентів, здатних спричинити істотну шкоду інфраструктурі держави, значні людські жертви, значне погіршення екологічної обстановки [8, с. 57]. Актом ядерного тероризму А. Калядін визначає сукупність злочинних дій, пов'язаних з протиправним отриманням та використанням ядерних та інших радіоактивних матеріалів недержавними суб'єктами з наміром спричинити смерть або нанести серйозне каліцтво, нанести істотну шкоду власності або оточуючому середовищу з метою залякування населення та тиску на органи влади [9, с. 3]. У спеціальній літературі зазначається, що під загальною назвою – «ядерний тероризм» міститься чотири види різного виду загроз. Це: розсіювання високорадіоактивного матеріалу з допомогою звичайних вибухових речовин або інших засобів створення радіологічних пристроїв для розсіювання; напад або диверсія на ядерні енергетичні установки; крадіжка або заволодіння матеріалу із властивостями поділу з метою створення ядерного вибухового пристрою; захоплення повноцінної ядерної зброї [5, с.71].

У спеціальній літературі, присвяченій розгляду проблем протидії ядерному тероризму, активно досліджується накопичений міжнародний досвід, зокрема його аналізують В. Білоусов [10], А. Калядін [9], К. Косачев [11], О. Маслюк [12], М. Хабачиров [13], та ін. Також розглядають роль України у зусиллях міжнародних організацій (НАТО, ООН, МАГАТЕ, ЄВРОАТОМ), спрямованих на протидію ядерному розповсюдженню і ядерному тероризму [14], висловлю-

ються пропозиції щодо конкретних заходів по зниженню рівня загрози ядерного тероризму в Україні шляхом запровадження методології проектної загрози, що відповідають підходам, які реалізуються у країнах євроатлантичної загрози [15]. Зокрема, К. Косачев піднімає питання про укладення єдиного універсального міжнародного договору, який має передбачати весь комплекс заходів у вказаній сфері і відображати загальну специфіку боротьби з актами ядерного тероризму, та зазначає, що підвищенню міжнародного співробітництва сприятиме його оптимізація, тобто уточнення пріоритетності держав, які мають укладати договір; вказівка на наявність і вид загрози, рівень та характер небезпеки, пов'язаної з ядерним тероризмом; особливості і розташування об'єктів посягання терористів; характер злочинної діяльності, можливі наслідки здійснення актів ядерного тероризму [11, с.15].

Фахівцями дискутуються питання доступу терористів до ядерного матеріалу. Більшість дослідників цієї проблематики зазначають, що вказані загрози ядерного тероризму можливі лише як напад або диверсія чи крадіжка або заволодіння матеріалу із властивостями поділу з метою створення ядерного вибухового пристрою.

Також зауважимо, що тривалий час як у вітчизняній, так і міжнародній науково-технічній літературі панувала думка щодо надійності АЕС та неможливості їх аварійності; закритість радянського суспільства фактично виключала можливість нападу або диверсії ззовні, ретельна перевірка інженерно-технічних працівників та обслуговуючого персоналу на АЕС перешкоджала прийняттю на роботу випадкових осіб та осіб, які могли мати злочинні диверсійні, терористичні та інші наміри. Окремі, але майже регулярні технічні поламки оперативно усувались без врахування їх серйозності. С. Кондратов вказує, що стереотипи щодо надійності фізичного захисту ядерних матеріалів та ядерних установок були сформовані у радянські часи

завдяки ефективному тотальному контролю з боку органів державної безпеки в умовах холодної війни [6, с. 48]. Фізичний захист ядерного потенціалу України після проголошення незалежності не був зміцнений з урахуванням нових загроз, викликаних різким економічним спадом, технічною (технологічною) зношеністю обладнання АЕС, зростанням небезпеки з боку внутрішньої злочинності та ядерного тероризму.

Аварія на Чорнобильській АЕС 26 квітня 1986 р. трагічно запізнило змінила оцінку справності технічного оснащення атомних електростанцій. Зазначений приклад наведемо для зламу усталених стереотипів відносно ядерної безпеки, яка цілком імовірна лише при постійному, систематичному, регулярному забезпеченні ядерної безпеки взаємодією сил та засобів адміністрації об'єкта щодо фізичного захисту й захисту компетентних органів.

М. Капируля, розглядаючи прояви ядерного тероризму в сучасній міжнародній системі та вказуючи на три основні шляхи отримання ядерної зброї терористичними організаціями: зброю можна викрасти, купити або ж побудувати, підкреслює, що зробити ядерну бомбу значно простіше, ніж викрасти вже готову. Ядерна зброя інтенсивно охороняється, крім того, вона оснащена системою захисту від зовнішнього втручання за допомогою електронних кодів, можливість неправильного введення яких обмежується [16, с. 67]. Основні способи виготовлення атомної бомби відомі років 50 і викладені в наукових працях з фізики, але цей процес нереально забезпечити не на державному рівні [17, с. 78]. На думку дослідниці проблем ядерного тероризму К. Тимінської, сучасний рівень техніки дозволяє отримати ефект ядерної бомби шляхом виготовлення простого ядерного пристрою, який діятиме за принципом поєднання двох мас високозбагаченого урану [18, с. 98]. Фахівці зазначають, що за основу такого пристрою можна взяти артилерійський снаряд, в якому ви-

користується уран-235. Для його виготовлення потрібно приблизно 50 кг високозбагаченого урану [8, с. 59]. У разі вибуху такого ядерного пристрою у великому місті кількість жертв може нараховуватись до мільйона людей і більше.

У працях, присвячених розгляду загроз ядерного тероризму, наприклад, К. Тимінської, виокремлюються можливі об'єкти нападу терористів: ядерні арсенали; підприємства з вироблення та утилізації ядерних боєприпасів; стаціонарні та мобільні об'єкти, пов'язані з виробництвом, збереженням, переробкою, утилізацією ядерного палива (плутонію, урану-235 та -238, тритію, дейтерію); об'єкти, пов'язані зі збагаченням та видобутком руди; дослідні та промислові атомні реактори: зазначається, що самотійно подолати таку кількість потенційних загроз безпеці держави та населенню жодна країна не в змозі [18, с. 97, 99].

Таким чином, у спеціальній літературі переважно розкриваються: доктринальні визначення понять і термінів ядерного тероризму; причини його походження, соціальна база, класифікації; ймовірність актів ядерного тероризму в Україні; оцінки ефективності державної політики протидії ядерного тероризму; недостатня координованість державних підходів щодо антитерористичної політики, її недосконалість; необхідність створення адекватної нормативно-правової бази, актуальність прийняття Закону України «Про правові основи боротьби з тероризмом», можливі напрями міжнародної взаємодії, до яких би могла приєднатись Україна; міжнародний досвід боротьби з ядерним тероризмом; шляхи доступу терористів до ядерного матеріалу; визначаються об'єкти загроз ядерного тероризму в Україні; оцінюються загрози ядерного тероризму. Тобто поряд із доктринальним вивченням досить широкого обсягу аспектів ядерного тероризму дослідники цієї проблематики не враховують висновки наукових пошуків у законодавчій діяльності держави.

Аналізуючи праці із зазначеної проблематики, доходимо висновку, що Україна має підвищити рівень взаємодії у міжнародних двосторонніх, регіональних, багатосторонніх відносинах, активізувати діяльність у рамках міжнародних організацій боротьби з тероризмом, створити відповідний міжнародному вітчизняний комплекс організаційно-правових, міжнародно-політичних, економічних, військових та інших заходів протидії.

Залишається актуальним науково-практичний аналіз досвіду міжнародної спільноти, міжнародного співробітництва України в сфері ядерного тероризму, які мають бути використані для вдосконалення відповідного вітчизняного нормативно-правового регулювання, створення комплексу заходів протидії актам ядерному тероризму.

Література

1. *Целуйко М. Є.* Антитерористична політика держави як фактор суспільної стабільності : автореф. ... канд. політ. наук. – Дніпропетровськ, 2006. – 20 с.
2. *Мошкова Л. І.* Феномен виникнення та проявів тероризму в сучасних умовах : автореф. ... канд. політ. наук. – Одеса, 2001. – 20 с.
3. *Ляшенко В.* Державна політика запобігання тероризму в Україні : автореф. ... канд. наук з держ. управління. – Львів, 2007. – 20 с.
4. *Марченко Ю. В.* Антитерористична діяльність як складова національної безпеки держави (політологічний аналіз) : автореф. ... канд. політ. наук. – К., 2005. – 19 с.
5. *Потер У.* Многоликий ядерный терроризм / Уильямс Потер, Николас Флорин // Ядерный контроль. – 2003. – № 1(67). – Т. 9. – С. 71-88.
6. *Кондратов С.* Проблеми міжнародного співробітництва у сфері протидії ядерному розповсюдженню та ядерному тероризму / С. Кондратов // Україна-Нато. – 2009. – № 2(27). – С. 38-53.
7. *Кондратов С.* Співробітництво України і НАТО у сфері протидії ядерному тероризму та ядерному розповсюдженню / С. Кондратов // Акцент. Національна безпека України. – 2008. – № 1-2. – С. 15-22.
8. *Владимирова Н.* Предупреждение актов ядерного терроризма в США: внутривнутриполитические аспекты / Н. Владимировна // Мировая экономика и международные отношения. – 2008. – № 10. – С. 57-67.
9. *Калядин А.* Глобальная инициатива по борьбе против актов ядерного терроризма: принципы, практика, проблемы / А. Калядин // Мировая экономика и международные отношения. – 2008. – № 1. – С. 3-9.
10. *Белоусов В.* Ядерный терроризм в современном мире / В. Белоусов. – М., 2002. – 311 с.
11. *Косачев К. Й.* Концепция развития международного права в области борьбы с ядерным терроризмом : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. – М., 2003. – 22 с.
12. *Маслюк О.* Загрози ядерного тероризму та роль України в системі міжнародної безпеки / О. Маслюк // Проблеми безпеки особистості, суспільства, держави. – 2006. – № 5.
13. *Хабачиров М. А.* Международно-правовые проблемы борьбы с ядерным терроризмом : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. – М., 2000. – 22 с.
14. Дослідження і розробки у сфері євроатлантичної інтеграції України. Зб. наук. праць. Вип. 2. Актуальні питання міжнародного співробітництва щодо зміцнення режиму нерозповсюдження ядерної зброї. – К., 2007. – 148 с.
15. Оцінка загрози ядерного тероризму: проектна загроза : наук.-методол. посіб. – К., 2006. – 72 с.
16. *Капируля М.* Ядерний тероризм в сучасній міжнародній системі // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2008. – Вип. 73. – Част. 11. – С. 66-68.
17. *Келлер Б.* Ядерные кошмары // В мире спецслужб. – 2006. – № 4(16). – С. 77-80.
18. *Тимінська К. О.* Загроза ядерного тероризму глобальному співробітництву держав / К. О. Тимінська // Стратегічна панорама. – 2009. – № 3. – С. 95-99.